

مروری بر ساختار و محتوای درگاه اطلاعاتی درس سواد اطلاعاتی برای دوره‌های تحصیلات تکمیلی کشور

(۱) مریم نظری

چکیده: این مقاله به معرفی روش طراحی، ساختار و اجزای درگاه اطلاعاتی سواد اطلاعاتی می‌پردازد که به عنوان منبع اطلاعات پشتیبان درس سواد اطلاعاتی برای دوره‌های تحصیلات تکمیلی، طراحی و به صورت الکترونیکی، منتشر شده است. این درس محصول پژوهشی است که با پشتیبانی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران در سال‌های ۸۳-۱۳۸۱، به مرحله اجرا درآمد. منابع اطلاعاتی مندرج در این درگاه اطلاعاتی با پیروی از مجموعه توانمندی‌های سواد اطلاعاتی در قالب هفت بخش جداگانه گردآوری، سازماندهی، و در بخش‌های مرتبط - برای پشتیبانی اطلاعاتی دانشجویان و دیگر فراگیران - منتشر شده‌اند.
کلیدواژه‌ها: سواد اطلاعاتی^۱، منابع درسی، سایت‌های آموزشی، درگاه اطلاعاتی^۲، دوره‌های تحصیلات تکمیلی، آموزش عالی

۱. مقدمه

سواد اطلاعاتی به عنوان توشه‌ای ضروری برای گام نهادن در وادی عصر اطلاعات، به مجموعه توانمندی‌هایی اطلاق می‌شود که «افراد به کمک آن می‌توانند تشخیص دهند که چه موقع به اطلاعات نیاز دارند و به جایی، ارزیابی، و استفاده مؤثر از اطلاعات موردنیاز مبادرت ورزند» (ALA, 2002). این توشه بویژه برای دانشجویان دوره‌های

تحصیلات تکمیلی که ماهیت فعالیت‌های آن‌ها با پژوهش و بهره‌گیری از اطلاعات مناسب عجین شده، از اهمیت درخور توجهی برخوردار است (نظری، ۱۳۸۴: ۲۹). با توجه به این مهم، در سال‌های ۸۳-۱۳۸۱ طرح درس «سواد اطلاعاتی برای دوره‌های تحصیلات تکمیلی کشور» بر مبنای یک پژوهش کیفی طراحی، و روی گروهی از دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی آزمون، اجرا و ارزیابی گردید (نظری و علیدوستی، ۱۳۸۳). برای پشتیبانی دانشجویان به لحاظ دسترسی به منابع اطلاعاتی مورد نیاز در این درس، درگاه اطلاعاتی با عنوان Information Literacy Portal طراحی و به صورت الکترونیکی منتشر شد.

در ادامه پس از ارائه کلیاتی در خصوص وبسایت‌های آموزشی و درگاه‌های اطلاعات به عنوان رسانه مورد استفاده برای طراحی و انتشار این درگاه، به جزئیاتی در خصوص روش و مراحل ایجاد این درگاه اطلاعات (شامل نیازسنجی، طراحی، انتشار، و کنترل و نگهداری آن) پرداخته شده است.

۲. وبسایت‌های آموزشی و درگاه‌های اطلاعات

وب رسانه ارتباطی جوان و پویایی است که کارکردهای گوناگونی دارد. وب همچون ساختمانی است که ممکن است برای کاربردهای متفاوتی (مانند خانه، مدرسه، آزمایشگاه، رستوران، موزه، و ...) ساخته شود. از این نظر، وبسایت‌ها در انواع مختلفی مانند شخصی، تجاری، آموزشی، خبری، تفریحی، درگاه اطلاعات، و ... دسته‌بندی شده‌اند که هر یک هدف ویژه‌ای را دنبال می‌کنند. در این میان سایت‌های آموزشی و درگاه‌های اطلاعات، وبسایت‌هایی هستند که نسبت به دیگر انواع وبسایت‌ها در حوزه آموزش و یادگیری، کاربرد بیش‌تری دارند و با رویکرد خاص این مقاله نیز همخوان هستند. از این رو در این بخش پس از ارائه مختصری در خصوص ویژگی‌های این نوع وبسایت‌ها، جزئیاتی در خصوص الگو و ساختار درگاه اطلاعات درس سواد اطلاعاتی ارائه شده است.

۲- الف. وبسایت‌های آموزشی

این گروه از وبسایت‌ها- که روند رشد و گسترش آن‌ها بسیار سریع بوده- در مجموع از سه طریق، آموزش و یادگیری را پشتیبانی می‌کنند (Jadav, 2003: 13, 18):

۱. به عنوان یک منبع اولیه یادگیری؛ از این طریق هر فرد می‌تواند به صورت پیوسته، به منابع مندرج در سایت به عنوان یک منبع غنی اطلاعات دسترسی پیدا کند.

۲. به عنوان فضایی مشتمل بر مربیان و فراگیران و چارچوبی برای تبادل اطلاعات، مباحثه، ردگیری عملکردها، مدیریت دسترسی، و تولید انواع مختلف گزارش‌ها؛ از این طریق مربیان و فراگیران می‌توانند با یکدیگر تعامل کنند. علاوه بر آن امکان برگزاری دوره‌های آموزشی پیوسته بدون نیاز به ارتباط رو در رو، از جمله مواردی است که از طریق این گروه از وبسایت‌ها میسر است.

۳. و بالاخره به عنوان یک کلاس مجازی (مانند کلاس‌های درس واقعی) که در ساعات مشخصی با گروهی از افراد تشکیل می‌شوند؛ این قبیل کلاس‌های درس مجازی این امکان را به فراگیر می‌دهند که از طریق اتاق‌های گپ‌زنی گروهی، به تبادل عقاید، اطلاعات و اندیشه خود بپردازند.

۲- ب. درگاه‌های اطلاعات

درگاه‌های اطلاعات نیز به عنوان سایت‌های پشتیبان یادگیری، با فراهم آوردن امکان دسترسی کاربران به حجم عظیمی از اطلاعات کیفی طبقه‌بندی‌شده در وب، امکان پژوهش و یادگیری را برای کاربران مهیا می‌کنند. این گروه از وبسایت‌ها در مجموع به دو گروه قابل تقسیم هستند (Jadav, 2003: 13, 18):

- **درگاه‌های عمومی** که دربرگیرنده منابع اطلاعات در تمام زمینه‌های موضوعی هستند؛ مانند «یاهو»؛
- **درگاه‌های تخصصی** که دربرگیرنده منابع اطلاعات مربوط به یک موضوع خاص هستند، مانند «سوسیگ»^۳.

۳. روش ایجاد درگاه درس سواد اطلاعاتی

طراحی مؤثر هر وبسایت نیازمند درک مراحل اجرایی، روابط بینابینی این مراحل و وابستگی میان آنها است. هر چند برای پدیدآوردن پایگاه‌های وب فرایندهای گوناگونی توصیه شده (December, 2003; e-Agency, 2003; Kentie, 2002: 3-6; Lynch & Horton, 2002: 1-16) اما می‌توان در مجموع چهار مرحله اصلی را- به عنوان اصول مشترک- در تمامی آنها بازشناخت که عبارت‌اند از:

الف. نیازسنجی،

ب. طراحی،

پ. انتشار،

ت. کنترل و نگهداری.

در این بخش، مختصری درباره هر یک از مراحل یادشده برای ایجاد درگاه درس سواد اطلاعاتی برای دوره‌های تحصیلات تکمیلی، ارائه می‌شود.

۳- الف. نیازسنجی

مهم‌ترین فعالیت‌ها در مرحله نیازسنجی، تعیین مخاطبان و هدف‌های سایت هستند. برای تهیه درگاه درس سواد اطلاعاتی، ابتدا مخاطبان این درگاه مشخص گردیدند و براساس نیازهای آنان، هدفگذاری لازم برای این درگاه انجام شد.

مخاطبان. با توجه به اینکه این درگاه اطلاعات به عنوان منبع اطلاعات پشتیبان درس سواد اطلاعاتی- که بر مبنای یک پژوهش کیفی انجام‌گرفته در سال‌های ۸۳-۱۳۸۱، برای دانشجویان تحصیلات تکمیلی کشور طراحی گردید- ایجاد شد، مخاطبان رده اول آن را دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی کشور با مشخصاتی به این شرح تشکیل می‌دهند:

- تحصیلات: حداقل دارای مدرک کارشناسی در یکی از رشته‌های دانشگاهی؛
- سن: ۲۲ سال به بالا؛
- پیشینه فرهنگی: تمام فرهنگ‌ها و اقلیت‌های موجود در ایران؛
- توانمندی: توانایی کار با موشواره، صفحه‌کلید، و ... آشنایی با یک مرورگر، داشتن درک اولیه از جستجو در صفحات وب.

دیگر دانشجویان و علاقه‌مندان به فراگیری توانمندی‌های سواد اطلاعاتی نیز به عنوان مخاطبان ردهٔ دوم این درگاه اطلاعات در نظر گرفته شدند.

هدف. درگاه منابع اطلاعات درس سواد اطلاعاتی در واقع ساز و کاری است برای دسترسی وسیع و متمرکز دانشجویان این درس به منابع اطلاعات درس. بنابراین ارائهٔ اطلاعات دسته‌بندی‌شده از منابع و مراجع موردنیاز برای هر سطح از توانمندی‌های سواد اطلاعاتی به منظور تغذیهٔ سرفصل‌های مختلف درس، و ایجاد امکان دسترسی دانشجویان به انواع منابع اطلاعات موردنیاز، به عنوان هدف اصلی این درگاه در نظر گرفته شدند.

۳- ب. طراحی

طراحی درگاه اطلاعاتی سواد اطلاعاتی در مجموع مشتمل بر دو بخش - طراحی ساختار محتوایی و ساختار معماری آن - است. ساختار محتوایی مشتمل بر مباحثی همچون محتوا و مندرجات درگاه، و نحوهٔ طبقه‌بندی مندرجات آن می‌باشد. این درگاه دربرگیرندهٔ منابع الکترونیکی و پیوستهٔ برای پشتیبانی درس سواد اطلاعاتی است. از نظر نوع طبقه‌بندی برای سهولت درک مطالب و ایجاد امکان برقراری ارتباط میان سرفصل‌های مختلف درس و مطالب پشتیبان مندرج در درگاه، تمام مطالب با پیروی از طبقه‌بندی صورت گرفته و در واقع براساس سرفصل‌های طراحی‌شده برای تدریس این درس، در قالب هفت سرفصل به شرح مذکور در نمودار ۱ طراحی شدند.

طراحی معماری یا ساختار راهبری درگاه اطلاعات برای هدایت^۴ بازدیدکنندگان درگاه، به نحوی که بتوانند اطلاعات مندرج در درگاه را به راحتی و با کم‌ترین پیچیدگی بازیابی، و در میان صفحه‌ها و بخش‌های گوناگون آن حرکت کنند، انجام پذیرفت. ساختار راهبری به صورت ترکیبی از ساختار خطی، ساختار سلسله‌مراتبی، و ساختار فرامتنی طراحی گردید (Rees, White, and White, 2001: 49-55; Rosenfeld & Morville, 1998: 36-40; Nobles and Grady, 2001: 25) به کار رفت که لازم بود بازدیدکننده، اطلاعات را با ترتیبی از پیش تعیین‌شده، بازیابی و مشاهده کند. ساختار سلسله‌مراتبی برای ایجاد دسترسی به بخش‌هایی از اطلاعات از طریق نقاط ورودی خاص، به کار رفت. در مواردی که اطلاعات قابل طبقه‌بندی، و از

درک سازمان دانش	Source 1
	Source 2
	Source 3
تعیین نیاز اطلاعاتی	Source 1
	Source 2
	Source 3
شناسایی اطلاعات مناسب	Source 1
	Source 2
	Source 3
جایابی اطلاعات	Source 1
	Source 2
	Source 3
ارزیابی اطلاعات	Source 1
	Source 2
	Source 3
سازماندهی و تلفیق اطلاعات	Source 1
	Source 2
	Source 3
استفاده مسئولانه از اطلاعات	Source 1
	Source 2

نمودار ۱ سرفصل‌های طراحی شده برای مطالب درگاه اطلاعاتی درس سواد اطلاعاتی

نقاط چندگانه قابل دسترسی بود، از ساختار شبکه‌ای استفاده شد. ساختار ابرپیوندی برای ایجاد پیوندهای لازم میان صفحه‌ها و بخش‌های گوناگون پایگاه به صورت مستقیم و ساخت‌نیافته، و نیز برای ایجاد انعطاف در بازیابی و دسترسی به اطلاعات به کار رفت.

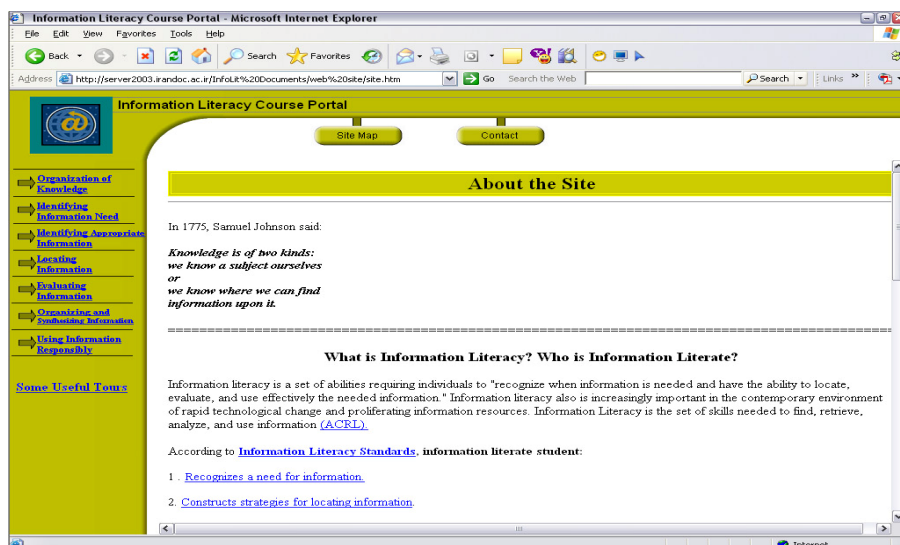
تلاش شد ساختار راهبری به گونه‌ای طراحی شود که بخش‌های اصلی درگاه از صفحه اصلی^۵ و حداکثر با چهار «کلیک» قابل دسترسی باشند. به لحاظ سلسله‌مراتبی، اطلاعات مندرج در درگاه را می‌توان در مجموع به موارد زیر دسته‌بندی نمود که پس از ورود به هر بخش، بازدیدکنندگان برای دسترسی به مندرجات آن‌ها تقریباً به تمام ساختارهای راهبری نیاز خواهند داشت (پیوست ۱):

۱. معرفی، نقشه درگاه، و نشانی‌های تماس با مدیر درگاه؛
۲. هفت موضوع اصلی که هر موضوع، به منابع مرتبط و پشتیبان و پیوندهای مربوط به آن‌ها متصل می‌شود؛
۳. سایت‌ها و تورهای آموزشی مرتبط که دربرگیرنده پیوندهایی به سایت‌ها و تورهای آموزشی مفید در زمینه سواد اطلاعاتی، پژوهش مبتنی بر وب، و ... هستند؛
۴. اطلاعات مربوط به حقوق مالکیت معنوی پدیدآورندگان درگاه.

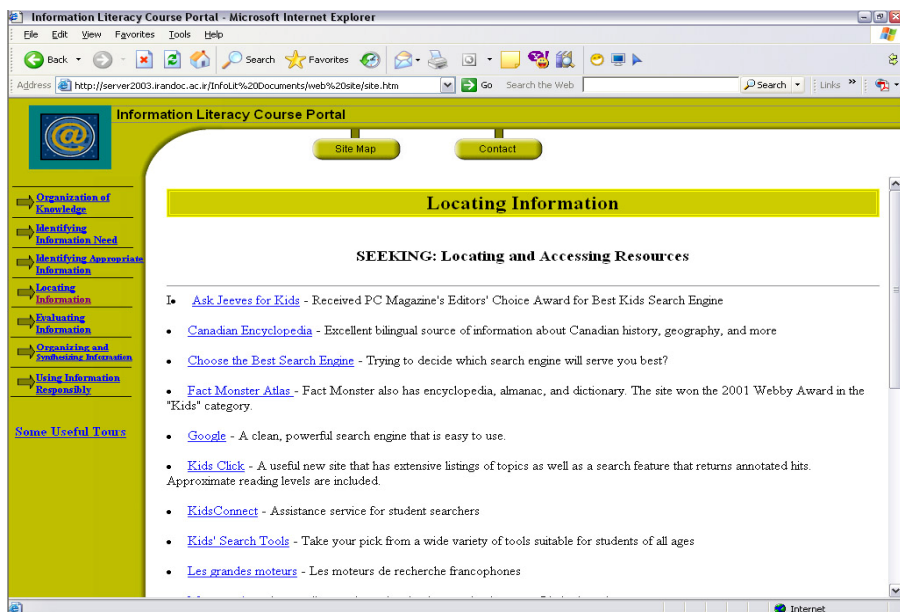
۳- پ. انتشار

برای انتشار این درگاه از چارچوب‌های^۶ از پیش طراحی‌شده مندرج در اینترنت، با در نظر گرفتن حجم و نوع مطالب و هدف درگاه استفاده گردید. برای نگارش و درج مطالب نیز از نرم‌افزار «فرانت پیج»^۷ استفاده شد. تصاویر ۱، ۲ و ۳ نمونه‌ای از صفحات مختلف درگاه را نشان می‌دهند. تصویر شماره ۱، اولین صفحه سایت است. تصویر ۲، اولین سطح از اطلاعات هر بخش از درگاه را نمایش می‌دهد که پس از کلیک کردن روی هر یک از گزینه‌های هشتگانه مندرج در سمت چپ صفحه، قابل رؤیت می‌شوند (در تصاویر ۲ و ۳، گزینه چهارم که در واقع نمایانگر سرفصل چهارم درس است به عنوان نمونه انتخاب شده است) و بالاخره تصویر ۳ دومین سطح از اطلاعات مندرج در درگاه را نشان می‌دهد.

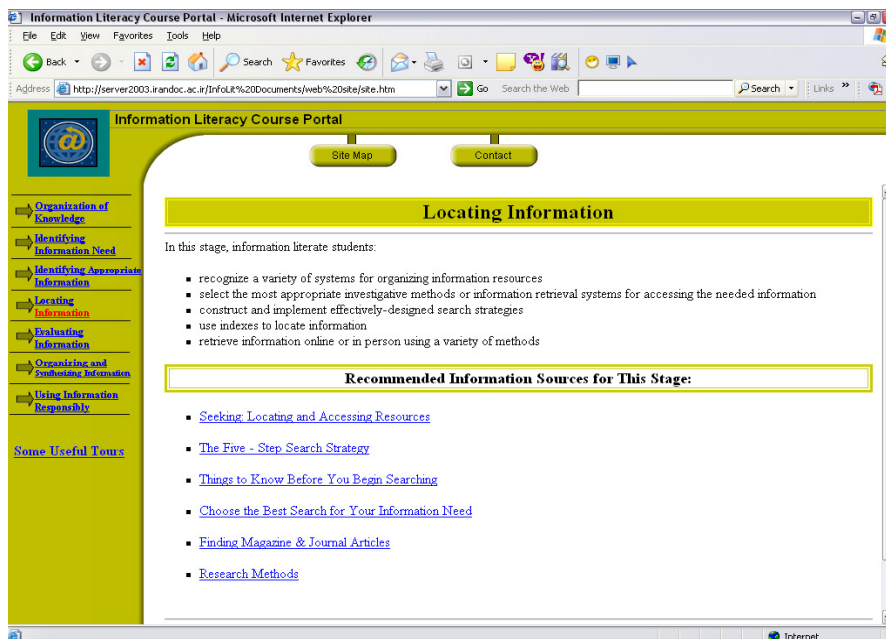
تصویر ۱ نمایی از اولین صفحه درگاه اطلاعات درس سواد اطلاعاتی

تصویر ۲ نمایی از اولین سطح اطلاعات مربوط به بخش چهارم درس

تصویر ۳. نمایی از دومین سطح اطلاعات مربوط به بخش چهارم درس

برای انتشار مطالب، فضایی الکترونیکی لازم بود که ابتدا این فضا توسط «مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران» به صورت موقت فراهم گردید، ولی هم اکنون این فضا در سایت www.mnazari.com بخش Information Literacy Portal با نشانی <http://www.mnazari.com/InfoLit/site.htm> تأمین شده است.

۳- ت. کنترل و نگهداری

برای کنترل درگاه اطلاعات درس سواد اطلاعاتی، بخش‌های مختلف درگاه از نظر پیوندها، کامل بودن مطالب، سهولت دسترسی به پیوندها، کور نبودن پیوندها مورد بررسی قرار گرفتند.

بدیهی است نگهداری، و روزآوری مداوم این درگاه مستلزم نیروی انسانی متخصص در زمینه سواد اطلاعاتی و آشنا با ساختار وب است. هرچند این درگاه اطلاعات، محصول یک پژوهش خاتمه‌یافته می‌باشد و هم اکنون هزینه تخصیص‌یافته‌ای برای

روزآوری و نگهداری آن وجود ندارد، ولی نویسنده تلاش خواهد نمود این مسئولیت را برعهده گیرد و به روزآوری این درگاه مبادرت ورزد.

۴. منابع

1. American Library Association (ALA). (2002). *Information Literacy Competency Standards for Higher Education – Introduction*. Retrieved September 30, 2004, from <http://archive.ala.org/acrl/il/toolkit/intro.html#f1>
2. December, J. (2003). *Web Development: A Process-Oriented Methodology for Creating Webs of Hypermedia*. Retrieved September 23, 2004, from <http://www.december.com/web/develop.html>
3. E-Agency. (2003). *Web Development Process*. Retrieved September 23, 2004, from http://www.e-agency.com/webdev_process.shtml
4. Jadaev, A. D. (2003). *Designing Usable Web Interfaces*. New Jersey: Prentice Hall.
5. Knite, P. (2002). *Web Design: Tools & Techniques* (2nd ed.). California: Peachpit IBM. n.d. *Web Design Guidelines*. Retrieved September 27, 2004, from http://www3.ibm.com/easy/eou_ext.nsf/Publish/572
6. Lynch, P. J., & Horton, S. (2002). *Web Style Guide* (2nd ed.). London: Yale University. Retrieved September 27, 2004, from <http://www.webstyleguide.com/>
7. Nobles, R., & Grady, K.-L. (2001). *Web site: Analysis and reporting*. California: Prima.
8. Rees, M., White, A., & White, B. (2001). *Web Site: Analysis and Reporting*. California: Prima.
9. Rosenfeld, L. & Morville, P. (1998). *Information Architecture for the World Wide Web*. Beijing: O'Reilly.

۱۰. نظری، مریم. (۱۳۸۴). *سواد اطلاعاتی*. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران.

۱۱. نظری، مریم، و علیدوستی، سیروس. (۱۳۸۳). *سواد اطلاعاتی برای دوره‌های تحصیلات تکمیلی* (گزارش طرح پژوهشی). تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران. دسترسی در ۲۰ مرداد ۱۳۸۴، از سایت

<http://www.irandoc.ac.ir/data/Reports/il/contents.htm>

[About](#)

[Contact](#)

Understanding Organization of Knowledge

- [The Organization of Knowledge](#)
- [Dewey Decimal Classification System](#)
- [Library of Congress Classification System](#)

Identifying Information Need

- [Wondering: Defining the Need for Information](#)
- [Planning \(Invention\): Thought Starters \(Asking the Right Questions\)](#)
- [Topic Exploration and Concept Mapping](#)
- [How to Write a Thesis Statement](#)
- [Directory of Scholarly and Professional E-conferences](#)
- [Controlled Vocabularies, Thesauri, and Classification Systems Available in the WWW. DC Subject](#)
- [Sub-Heading of Business](#)
- [Business and Economic Words](#)

Identifying Appropriate Information

- [Types of Information](#)
- [Identifying Primary and Secondary Sources: A Preliminary Guide](#)
- [Primary Sources](#)
- [Periodical Articles](#)
- [Government Information](#)
- [Statistical Information](#)
- [What is the Internet, the World Wide Web, and Netscape?](#)
- [Internet Histories](#)
- [Internet Resources Classification](#)
- [Definitions for Web-based Services](#)
- [Types of Internet Resources](#)

- [Information Sources on the Internet: Types and Examples](#)
- [Introduction of Resource Finding Tools: Directories and Subject Gateways](#)
- [How Libraries are Delivering Internet Information to Users? Case Studies](#)
- [Specialty Search Engines, Databases and People Finding Tools](#)
- [Recommended General Subject Directories](#)
- [The Best Search Engines](#)
- [Search Engines and Meta Search Engines](#)
- [Academic Info.: Reference Desk](#)
- [The Virtual Reference Desk](#)
- [General Resources for All Subjects: Useful Sources for Information in a Search Strategy Format](#)
- [The Gateway to Information](#)
- [Database Basic Contents](#)
- [Best Sources](#)
- [Sources of Business Information](#)
- [Internet Learning Materials for MBA Students](#)
- [Business Tour: Resource Types](#)
- [Business Sources](#)

Locating Information

- [Seeking: Locating and Accessing Resources](#)
- [The Five - Step Search Strategy](#)
- [Things to Know Before You Begin Searching](#)
- [Choose the Best Search for Your Information Need](#)
- [Finding Magazine & Journal Articles](#)
- [Research Methods](#)

Evaluating Information

- [Judging: Evaluating the Process and the Product](#)
- [Evaluating Information](#)
- [Evaluating Sources of Information](#)
- [Evaluating Information on the Web](#)
- [Evaluating Web Sites](#)
- [Evaluating Web Pages: Techniques to Apply Questions to Ask](#)
- [Web Page Evaluation Checklist](#)

Organizing and Synthesizing Information

- [Connecting: Organizing Information](#)
- [Producing: Communicating the Information](#)
- [Using Outlines](#)

- [Paragraph and Topic Sentences](#)
- [Writing Research Papers](#)
- [Writing Book Reviews](#)
- [Personal Statements and Application Letters](#)
- [Writing Resume and Cover Letter](#)

Using Information Responsibly

- [Understanding Plagiarism](#)
- [Avoiding Plagiarism: Practical Strategies](#)
- [Plagiarism: Its Nature and Consequences](#)
- [Guide to Plagiarism and Cyber - Plagiarism](#)
- [Copyright and Fair Use in the Classroom, on the Internet, and the World Wide Web](#)
- [Citing Sources and Avoiding Plagiarism: Documentation Guidelines](#)
- [Everything You Ever Wanted to Know about Preparing a Bibliography](#)
- [Citing Sources within Your Paper](#)
- [Interpreting Citations](#)
- [Style Sheets for Citing Internet & Electronic Resources: Humanities \(MLA & Chicago\), Scientific \(APA & CBE\), and History \(Turabian\)](#)
- [Citation Styles](#)
- [Style Manuals](#)

Some Useful Tours

- [Web Searching Tutorial](#)
- [The World Wide Web](#)
- [Internet Navigator](#)
- [Business Tour](#)
- [How to Do a Research?](#)

Information Literacy Course Portal

Copyright © 2004 by Maryam Nazari: nazari@mnazari.com;

www.mnazari.com; Sirus Alidousti: alidousti@irandoc.ac.ir

Sponsor: Iranian Information & Documentation Center (IRANDOC):

info@irandoc.ac.ir; www.irandoc.ac.ir

1188, Enqelab Avenue, IRANDOC, Pox. 13185 – 1371

پی‌نوشت‌ها

1. Information literacy
2. Portal
3. the Social Science Information Gateway (SOSIG)

هدف این دروازه اطلاعات فراهم‌آوری اطلاعات اینترنتی گزینش‌شده و اعتباریابی‌شده برای محققان و مجریان حوزه‌های علوم اجتماعی، بازرگانی، و حقوق است. این سرویس بخشی از شبکه کشف منابع (Resource Discovery Network) بریتانیا به شمار می‌آید.

4. navigation
5. home page
6. template
- 7 FrontPage

(۱) دانشجوی دوره دکترای علوم اطلاع‌رسانی دانشگاه شفیلد انگلستان
پست الکترونیکی: maryamnazari76@yahoo.com